

Claus Bryld:

Åben eller lukket fortid?

Et svar til Inger Dübeck

I *Fortid og Nutid XXXI s. 290 ff* har Rigsarkivets juridiske konsulent, Inger Dübeck, leveret en omtale af min bog »Historie og offentlighed. Kampen om arkivadgang i Danmark 1971–1982« fra 1983.

Jeg blev først opmærksom på omtalen hen i maj måned 1985, hvilket nok skyldes, at den ikke var anbragt under »anmeldelser«, men under »debat«. Det var en klog disposition af redaktionen, for der er ikke tale om en anmeldelse i ordets almindelige forstand, men om et stærkt polemisk partsindlæg. Jeg kan ikke genkende indholdet i min bog i Inger Dübecks »gengivelse«, den fremtræder som noget helt andet end det, den er. Inger Dübeck vil måske sige, at det kun er mig, der ikke kan genkende indholdet, men hvis man skal dømme efter det store antal anmeldelser der har været både i dagspressen og tidsskrifter, vil de fleste anmeldere heller ikke kunne nikke genkendende til Dübecks referater og »spidninger« af mig.

Bogen er hidtil mest blevet anmeldt af historikere, og måske skyldes Inger Dübecks totale afvisning af den og forsøg på at rubricere den som blot og bart »udtryk for Claus Brylds arkivproblemer«, at hun ikke er historiker. Hun kan *slet ikke* se nogen relevant problemstilling, ej heller en mulig modsætning mellem statens interesse og forskningens. Faktisk fungerer det hele så uendelig udmærket, tilgængeligheden til samtidshistorisk materiale og den offentlige formidling af historien (efter min mening en forudsætning for et reelt demokrati) er altsammen i bedste gænge. »På denne baggrund kan opstilles den enkle konklusion, at Claus Brylds bog langt hen i virke-

ligheden kun er historien om Claus Brylds og Carl Madsens besværligheder i en lidt fjernere periode.« (s. 293)

Ja, vi må jo håbe, at kritikken kan føre til, at kritikken bliver forældet. Men foreløbig er det ikke sket. Tværtimod er tilgængelighedsproblemet vedrørende samtidshistorisk arkivmateriale blevet stadig større og vil formentlig vokse i de kommende år. De ret få afslag på arkivadgang der gives af Rigsarkivet er ikke repræsentative for området, fordi det ikke er Rigsarkivet, men ministerierne – og i sidste ende regeringen – der har beslutningsretten over adgangen. Det indrømmer Dübeck jo også, selvom det ikke giver hende anledning til betænkeligheder. Men det er klart, at det er svært, for ikke at sige umuligt, for kritikerne at *dokumentere*, hvor mange afslag der gives i f.eks. justitsministeriet. Skal man have aktindsigt i afslagene efter offentlighedsloven, skal man jo kende ansøgningssagerne, og hvis man ikke ligefrem vil lave et privat bureau herfor, har man ikke nogen mulighed for at kontrollere det. Kun delvis kan man se tendensen, bl.a. i afslag til specialestuderende på universiteterne, til politisk aktive, til »græsgrødder« af forskellig slags m.v. Dette har jeg også eksempler med på i bogen, men jeg har slet ikke forsøgt at »rekonstruere« den restriktive praksis konkret. Foruden disse glimtvis eksempler kan man henvise til politikerudtalelser, eksempelvis udtalte justitsminister Ninn-Hansen i anledning af røret om Ditlev Tamms adgang til stikkerlikvideringssagerne, at nu måtte grænsen være nået. Fremover måtte historien vente.

I

Hele problemet med offentlighed omkring samtidshistorien – og her tænkes ikke på den allernyeste historie, som det ville være urea-

listisk at kræve offentlig indsigt i, men på tidsrummet ca. 1920–1950 – er i virkeligheden først blevet aktuelt de sidste 15–20 år. Og Rigsarkivet og myndighedernes holdning til spørgsmålet er da også først blevet præciseret inden for dette tidsrum. Rigsarkivarens cirkulære af 30. 9. 1968, der opstiller tidsfrister af fra 50 til 100 år (og i enkelte tilfælde utilgængelighed) er således symptomatisk for et forsøg på at »regulere« området. Inden denne tid var samtidshistoriske arkivalier i virkeligheden ikke omgærdet med speciel hemmelighedsfuldhed, men der var på den anden side heller ikke så mange, der var interesseret i at studere dem. Det var den større politiske interesse fra 1960'erne, der via interesse for samtidshistorien stillede de offentlige myndigheder overfor problemet om adgang til arkiverne. Dette har været et internationalt fænomen, i hvert fald for hele den vestlige verdens vedkommende, og i bogen gør jeg en del ud af at trække dette internationale perspektiv op. Siden slutningen af 60'erne har internationale instanser såsom FN, Nordisk Råd, de internationale arkivkongresser m.fl. drøftet problemet og ved flere lejligheder foreslået medlemslandene at modernisere deres arkivlovgivning, således at det blev lettere at studere samtidshistorien. Typisk i så henseende er et forslag fra 1968 til Nordisk Råd fra 9 nordiske rigsdagsmedlemmer – bl.a. Henry Christensen og Per Hækkerup fra Danmark – hvori det siges: »Det forekommer os at være særlig vigtigt at aktivere interessen for politiske spørgsmål hos medborgerne. Den samtidshistoriske forskning giver store muligheder for at fæstne almenhedens opmærksomhed ved historiske forløb, som endnu ikke har mistet deres aktualitet. En alsidig belysning af disse forløb er ikke realiserbar, så længe hemmelighedsbestemmelserne er så forældede og uligeartede samt stiller hindringer i vejen for en udtømmende undersøgelse af samtidens historie, mens denne endnu er af interesse for den levende generation.« (Nordiska Rådet, 17e sessionen, Stockholm 1969, s. 956 f.)

Nordisk Råd fulgte henstillingen i en rekommendation til regeringerne. (Historie og offentlighed, s. 199) Men sagen er, at det kun

er i enkelte lande der er sket en liberalisering (eller demokratisering) i adgangen til de samtidshistoriske arkiver, vel først og fremmest i Sverige, Vesttyskland og USA. Disse landes lovgivning og specielt tilgængelighedsreglerne er milevidt mere liberale end Danmarks.

Det er denne ramme, der styrer problemstillingen i min bog, og jeg forsøger konstant at se arkivadgangsproblematikken som en del af en større sammenhæng omkring den demokratiske debat i samfundet. I Inger Dübecks øjne er jeg imidlertid kun interesseret i mig selv og mine egne problemer. Jeg *har* haft problemer, og det dokumenterer bogen jo også, og det er måske også dem, der oprindeligt har sat mig igang med at arbejde med offentlighedsteori, arkivet m.m. Men er denne personlige problematik uforenelig med en *almen* interesse, der prøver at forholde sig objektivt til problemet? Objektivt ja, men ikke holdningsløst! Som den eneste historiker i Kongeriget har Tage Kaarsted i »Fyens Stiftstidende« for 2. maj 85 forsøgt at frakende mig *ret* til at beskæftige mig med disse forhold p.g.a. min personlige interesse, og samme tendens ligger hos Inger Dübeck, selvom hun i højere grad antyder end skriver lige ud af posen. Adskillelsen mellem det personlige og det almene/offentlige er en prototypisk positivistisk idé, og hvis den var gyldig, ville historie og beskæftigelse med historie miste enhver eksistentiel betydning. Megen lokalhistorie, slægtshistorie og andet er drevet af personlige motiver eller i hvert fald startet med sådanne motiver, men i processens løb får studierne foruden den personlige betydning også tit almen betydning. De bidrager simpelt hen til den historiske information, der er en vigtig del af en demokratisk fungerende offentlighed.

Borgerlige historikere af typen Kaarsted har enten aldrig forstået eller også har de på rutcheturen opad i samfundet glemt *Kr. Erslevs* dictum, at forskerens subjekt er kilden til fejl og samtidig kilden til forståelse. Derimod har de taget ved lære af Storm P., når han sagde: »Denne sag kan ses fra flere sider, så jeg beder d'herrer sætte sig i rundkreds«.

II

Hele den fordrejning Inger Dübecks artikel er udtryk for indbyder ikke til at gå ind i en *dialog* med hende. Det ser heller ikke ud til at have meget formål, da Dübeck åbenbart har lagt sig fast på *for enhver pris* at forsvare de herskende forhold på dette område. Det er ganske morsomt, at hun glæder sig over Carl Madsens polemik imod DNH og i sin bog »Dansk arkivret« fra 1980 ligefrem giver ham oprejsning (s. 112 f.). For 14–15 år siden, da sagen stod på, var det kun studenteroprørerne ved Historisk Institut på Kbhs. Universitet, der gav ham støtte. Som kontrast til den holdning Dübeck nu indtager over for mig er det måske interessant at se, hvad hun i 1980 – et par år efter Madsens død – skrev om hans forgæves forsøg på et opnå arkivadgang: »Især Justitsministeriets praksis har været genstand for kritik i dagspressen. En del af kritikken har samlet sig om Justitsministeriets opfattelse af forskerbegrebet, idet ministeriet ofte synes at have lagt vægt på, om ansøgeren var en anerkendt forsker eller dog havde tilknytning som forsker til et universitet eller var medarbejder ved DNH. Endvidere har man ofte lagt vægt på, om den pågældende var faghistoriker. Kritik har især været rejst i forbindelse med Carl Madsens ansøgninger om arkivadgang til visse arkivalier vedrørende flygtningespørgsmålet fra 1933 og frem til den tyske besættelse af Danmark.

Ministeriet synes at have ladet sig motivere af, at Carl Madsens formål ikke var videnskabeligt, men snarere noget i retning af publicistisk dokumentarisme båret af en konsekvent politisk opfattelse, hvilket dog ikke synes fremført som begrundelse for afslag. Man kan nu bagefter undre sig lidt over, at landsretssagfører Carl Madsen, der i perioder beklædte vigtige funktioner i retsplejen, ikke skulle være så tillidvækkende, at man turde give ham indblik i de ønskede utilgængelige arkiver. Carl Madsen publicerede som alle andre forskere eller arkivbenyttere under et selvstændigt ansvar ifølge straffeloven, hvis han misbrugte oplysningerne.« (s. 112)

Dübecks liberale holdninger fra dengang er åbenbart blevet svækket i mellemtiden. I artiklen i »Fortid og Nutid« henviser hun ikke til det selvstændige ansvar ifølge straffeloven, men godtager fuldstændigt de afslag der kommer fra justitsministeriet som berettigede af hensyn til statens sikkerhed og beskyttelsen af privatlivets fred. Det gælder udtrykkeligt de to afslag, jeg har fået. Hun gør sig ligefrem lystig over, at jeg ikke kunne imødekomme justitsministeriets ønske om, »at Claus Bryld ligesom andre forskere måtte komme med et egentligt forskningsprojekt« (s. 290), da jeg ville udarbejde en anonymiseret kildesamling om retsopgøret. Jeg afleverede skam et projekt, men det, der blev stillet krav om fra justitsministeriets side, var, at jeg skulle indlevere en plan for en doktordisputats! Men samtidig med at Dübeck harcellerer over, at jeg ikke ville foreslå eller foregive, at jeg ville udarbejde et sådant værk, skriver hun senere, at der ved behandling af tilgængelighedssager ikke som udgangspunkt gives »afslag på ansøgninger alene under henvisning til ansøgerens faglige eller manglende faglige baggrund« (s. 292). Som typiske ansøgere nævner hun bl.a. »forfattere, film- og radiofolk, advokater, landinspektører, lærere, pensionister med tidligere beskæftigelse f.eks. som officerer« (Sst.). Vil det sige, at Inger Dübeck mener der skal stilles *særlige* krav til universitetsuddannede historikere? Det må vel være meningen, hvis det var rimeligt, at jeg fik afslag, fordi jeg ikke ville og kunne udarbejde et større forskningsprojekt om retsopgøret. Og det mener Dübeck var rimeligt.

For nu at undgå de myter som Dübeck (foruden Kaarsted i »Fyens Stiftstidende«) bidrager til i sin artikel om mit formål med at få arkivadgang (hun skriver, at jeg ville udgive »en kildesamling til undervisningsbrug, d.v.s. udgivelse in extenso af sensitive utilgængelige dokumenter«, s. 290), bliver jeg nødt til at citere fra min ansøgning til justitsministeriet om arkivadgang fra 3. 11. 1978, som ikke er aftrykt direkte i min bog: »Min tanke er at lave en kommenteret kildesamling om retsopgøret, altså ikke en egentlig videnskabelig monografi, men en samling af et repræsentativt materiale til belysning af begivenhederne

og debatten herom, både den juridiske, moralske, politiske o.s.v. Hertil kræves i det mindste en adgang til visse sager, som kan anses for repræsentative indenfor de forskellige kategorier, således som de f.eks. opregnes af von Eyben i hans bog »Thi kendes for ret«. En bestemmelse af repræsentativiteten kræver dog naturligvis en vis søgning. Jeg skal stærkt betone, at jeg i en evt. offentliggørelse naturligvis ikke vil medtage navne på sigtede eller dømte personer, ligesom andre navne heller ikke vil blive medtaget, medmindre det i forvejen er kendt eller helt nødvendigt for forståelsen. Kildesamlingen sigter på en generel historisk belysning, og sags- og domsmateriale vil kun komme til at udgøre en mindre del. Det meste vil blive hentet fra allerede offentlige kilder, som dog i sig selv næppe vil kunne motivere en dækkende kildesamling.« (Original i justitsministeriet, som Inger Dübeck næppe kan få adgang til – men hvis hun ikke vil tro mig, kan hun få en kopi!)

Dübeck gør også sig selv og den institution, som hun er juridisk konsulent for, en bjørnetjeneste ved at stille sig så hånlige an. Rigsarkivet gav mig jo *dengang* en uforbeholden *anbefaling* og mente, at jeg skulle have adgang »i overensstemmelse med den adgangstilladelse, der gælder for medarbejdere ved DNH, jvf. Statsministeriets skrivelse til DNH af 21. juni 1977, Statsmin. j. nr. 23–30«. Denne udtalelse må Inger Dübeck vel også kunne fremskaffe, hvis hun ikke kan tyde den i min bog på s. 155. Den har J. nr. 1521–263 og er fra 1. 12. 1978. Afslaget fra justitsministeriet blev givet 12. 1. 1979. Om chefskiftet i Rigsarkivet den 1. 1. 1979 har betydet noget for sagens behandling kan jeg kun gisne om på grundlag af senere udtalelser – men det er jo egentlig også underordnet. Principielt vigtigere er, at mange mener at kunne konstatere en skærpet kurs fra omtrent dette tidspunkt.

Endelig min private ansøgningssag. Når jeg har taget den med i bogen, skyldes det, at jeg også på dette område synes der er for dårlige forhold. Men mit ønske om indsigt i disse dokumenter skyldtes ikke, at jeg skulle bruge dem til forskning i forbindelse med offentliggørelse. Baggrunden var et personligt, eksistentielt behov. Dette mener jeg er legitimt,

og i andre landes arkivlovgivning anerkendes dette »humane« formål da også, f.eks. i vesttysk arkivret. Her opererer man med »private Benutzung« af de offentlige arkiver, når der er et eksistentielt anerkendelsesværdigt motiv. Igen citerer jeg, denne gang fra min ansøgning af 27. 8. 1979: »Jeg skal sluttelig understrege, at min indsigt i dette materiale (om min far og farbrødre) ikke er forbundet med forsknings- eller publiceringsønsker, men er personligt motiveret. Jeg er klar over, at der alligevel vil være visse diskretionskrav, og dem vil jeg naturligvis overholde fuldt ud. M.h.t. navne og forhold i disse sager, også udover min families, vil jeg betragte mig som tavshedspligtig«. Hvad kan man love mere? Hvad skal der til for at forsikre justitsministeriet om, at man ikke har suspekte motiver – for det lykkes jo for nogle at overbevise ministeriet? Men alt dette interesserer ikke Inger Dübeck, der i stedet hiver en enkelt bemærkning i bogen ud, hvor jeg skriver, at slægtsforskning først og fremmest har mentalterapeutisk og ikke egentlig social forskningsinteresse. Den er kun indirekte af samfundsbetydning, selvom den bidrager til den historiske information. Det er måske en klodset bemærkning, der bl.a. blev fremsat i irritation over, at rigsarkivaren i en kronik i »Politiken« d. 22. juli 1982 pegede på netop det store antal besøgende på arkivernes læsesale som et bevis for disses demokratiske funktion. Jeg mener det er godt folk dyrker slægtsforskning, men det har i reglen meget lidt med forholdet mellem befolkningen og magthaverne at gøre – i modsætning til flere af de samtidshistoriske studier. Man kunne måske sige, at de er almene, hvor slægtsforskningen er speciel.

Mine egne »slægtsstudier« falder naturligvis ind under denne mentalterapeutiske kategori, hvad jeg som nævnt ikke lagde skjul på, men dette vrider Inger Dübeck til følgende: »Vi har nu forstået, at slægtsforskning er noget mindreværdigt, bortset fra Claus Brylids egen slægtsforskning, som er samfundsrelevant« (s. 291). Selvom jeg altså i bogen *understreger*, at der kun var private motiver til denne ansøgning. Hvor er vi henne, når debatniveauet synker ned på dette stade? Hvilke interesser er så vigtige for Dübeck, at

de retfærdiggør den slags fordrejninger? Dübeck vender endda *gang på gang* tilbage til dette med slægtsforskningen, som om hun dér havde fundet et af de afgørende angrebepunkter mod min ret til kildeindsigt. Først til sidst lader hun endelig øksen falde: »På samme måde vil en ansøgning til sensitive procesakter, der er båret af slægtsforskningsinteresse, kunne blive mødt med et afslag, ikke så meget af hensyn til de informationer som akterne indeholder om slægten, men af hensyn til oplysninger om andre personer, eksempelvis vidner, angivere etc., som arkivalierne måtte rumme.« (s. 293) Det antages altså, at jeg kunne finde på at bryde min tavshedspligt, mens justitsministeriets adfærd bliver legitimeret.

Hvis konsulent er Inger Dübeck egentlig?

III

Inger Dübeck får også til allersidst indflettet en bemærkning om, at det er yderst få afslag, der gives. »Ingen af disse er tilmed begrundet i politiske hensyn.« (s. 293) Nu ved man ikke, om det er Rigsarkivets afslag eller ministeriernes (eller andre forvaltningsorganers), hun snakker om, men det må antages kun at være de første. Der findes næppe en samlet statistik. Og Dübeck vil nok ikke benægte, at *ministerierne* kan tage politiske hensyn. Skal man tro, hvad hun har skrevet i sit hovedværk om arkivret (men det skal man måske ikke, jvf. de ovenfor anførte inkonsekvenser), har *rigsarkivaren* imidlertid *også* lov til at tage politiske hensyn ved afgørelsen af, om en person skal have arkivadgang. I »Dansk arkivret« s. 104 skriver Dübeck således: »Tilgængelighed kan i hvert fald ikke gøres afhængig af tro, køn, nationalitet eller race, hvorimod alder nok både kan og bør komme med i vurderingen. Hvor det imidlertid drejer sig om utilgængelige arkivalier af betydning for f.eks. statens sikkerhed, *må rigsarkivaren have adgang til også at tage hensyn til, om ansøgerne netop ønsker adgang for at kunne benytte oplysningerne i en politisk sammenhæng, hvis sigte kunne være netop at skade statens sikkerhed, forholdet til fremmede magter m.v.* Rigsarkivaren kan altid henskyde sådanne afgørelser til kulturministeren.« (Mine fremhæ-

velser). Jeg er ganske vist ikke jurist, men jeg tvivler på, at disse sætninger kan udlægges på anden måde end at rigsarkivaren har ret til at skønne om, hvorvidt en ansøger kunne tænkes at bruge arkivadgangen i politisk øjemed, f.eks. kritik af en tidligere regering i et forsvars-, udenrigspolitisk eller retspolitisk spørgsmål. Er han i tvivl, kan han henskyde afgørelsen til det pågældende ministerium eller evt. kulturministeriet, hvorunder Rigsarkivet henhører. I min kritik af det nuværende tilgængelighedssystem har jeg naturligvis benyttet den foreliggende teoretiske litteratur, men hvis den er forkert, ville det nok være en fordel, om der fremkom en ny udgave, hvor urigtighederne var korrigeret. Det gælder også den helt umisforståelige erklæring i »Dansk Arkivret«, hvor det hedder: »Det er allerede flere gange i det foregående omtalt, at beskyttelseshensyn vedrørende statens eller private personers forhold kan begrunde indskrænkninger i offentlighedsprincippet og i arkivbenyttelsesadgangen *og dermed i forskningens frihed.*« (s. 40, min fremhævelse). Dübeck fremhæver i forlængelse heraf, at det bør overvejes, om der ikke i nye tilgængelighedsregler for arkivalier ligesom i offentlighedsloven bør indføres en »generalklausul« til beskyttelse af andre interesser end de udtrykkeligt nævnte (statens sikkerhed, privatlivets fred), nemlig interesser »hvor hemmeligholdelse efter forholdets særlige karakter er påkrævet. Det er en udpræget skønsregel indsat af offentlighedskommissionen ud fra den synsvinkel, at der kan forekomme interesser, som ikke egner sig til selvstændig formulering i loven, eller som man ved lovens udformning ikke har kunnet overskue.« (s.40) Så er myndighederne i hvert fald helgarderet – men det har naturligvis ikke noget med politiske hensyn at gøre!

Jeg kunne godt tænke mig at vide, hvad Inger Dübeck forstår ved »politik«. I »Historisk Tidsskrift«, bd. 84, hæfte 2, har jeg anmeldt hendes sidste bog om arkivret, »Statsmagt og arkiver«, fra 1982. I denne bog fremstår staten – og heraf er politikbegrebet jo afledt – som *almenvellets personificering*, og Dübeck opererer overhovedet ikke med mulige modsætninger mellem almenvellet (befolkningen) og

statsmagten. Selvom bogen kalder sig »Statsmagt og arkiver« findes der ikke i den én eneste antydning af refleksion over reelle eller potentielle modsætninger mellem arkivbenytternes og statens behov. Det prætenderes, at Rigsarkivet og ministerierne problemløst tilgodeser den historiske interesses og forskningens behov, og en for statsmagten langt væsentligere mening med arkiverne kommer kun frem, når Dübeck f.eks. i en billedtekst konstaterer: »»Buret«, Rigsarkivets ekspedition til ministerierne, vidner om denne symbiose mellem centralforvaltning og rigsarkiv, som er ret enestående i arkivverdenen.« (s. 46) Statsmagtens praktiske formål med Rigsarkivet har naturligvis hele tiden været at bruge det som fjernarkiv til *interne* formål. I forhold til denne statsinteresse har arkivarerne, universiteterne og forskerne i almindelighed (også de ikke-akademiske) gradvis fået opbygget *en anden side*: nemlig arkivet(-erne) som kultur- og forskningssteder. Arkiverne er til en vis grad blevet alment kultureje. Men også kun til en vis grad, for der er stadig både reelle og potentielle spændinger mellem statsformålet og forskningsformålet, og disse spændinger viser sig krystalklart i reglerne for adgang til samtidshistorisk materiale, hvor arkivernes funktion er politisk bestemt.

Denne opfattelse er ikke min opfindelse. Den findes i størstedelen af den moderne internationale arkivlitteratur, og det er jo ikke kun Carl Madsen og i al ydmyghed mig selv, der har fremført den herhjemme. I en nuanceret, men også meget præcis form er den f.eks. fremlagt af arkivar Niels Petersen i hans anmeldelse af Dübecks »Dansk arkivret« i tidsskriftet »Arkiv«, 9. bd., nr. 1, 1982. Denne anmeldelse har jeg ikke kommenteret i min bog, men det skal ikke være nogen hemmelighed, at mine synspunkter vedrørende tilgængelighed og dette spørgsmåls sammenhæng med en demokratisk fungerende offentlighed (eller ej) i det store hele falder sammen med Niels Petersens. Han understreger som et korrektiv til Dübecks glat-juridiske betragtningsmåde, at statsmagten ved den betingede tilgængelighed til nyere arkiver ikke primært vil sikre sig imod strafbar brug af arkivalierne (efter straffeloven), »men derimod *uønsket brug*

af dem. Det drejer sig typisk som oplysninger, vurderinger, handlinger, som i deres tilblivelsessituation kun var kendt i en bestemt kreds, og hvis *videre udbredelse*, selvom den ikke i nogen lovs forstand er strafbar, *dog er uønsket, fordi det kan fremkalde en anden opfattelse af begivenheder og forhold, som endnu ikke er blevet »historie«*, med det resultat at endnu levende personer kan føle sig krænkede ved en kritisk revision af veletablerede opfattelser.« (s. 36, mine fremhævelser). I et udsagn, der burde blive klassisk og anbringes over Rigsarkivets port, skriver Niels Petersen – og jeg undskylder endnu en gang de mange citater, men det gør misforståelser mindre lette: »Det er den historiske videnskabs rolle i demokratiske samfund kritisk at efterprøve og rokke ved alle etablerede forklaringer om fortiden, herunder også »eftermæler«. Den historiske videnskab kan ikke respektere kravet »de mortuis nil nisi bene.«

Det demokratiske samfund har ikke noget eksistentielt behov for at legitimere sig ved hjælp af historien, men *det har et eksistentielt behov for at hindre, at nogensomhelst opfattelse af fortiden får en sådan autoritet, at den ikke kan anfægtes og omvurdes. Derfor bør arkivalier principielt være tilgængelige for alle, som har brug for dem.*« (s. 40, mine fremhævelser). Niels Petersen tilføjer, at de eneste begrænsninger udover straffelovens fredskrænkelses-paragraffer, der er brug for, vedrører spørgsmålet om hensynet til nulevende personer og dem nærtstående afdøde, og peger i en sammenligning med barskheden i det moderne demokratiske klima på, at den juridiske analyse af tilgængelighedsreglerne, som Inger Dübeck har givet i sin bog, »kan vække tvivl om nødvendigheden af disse regler for offentlige arkivaliers vedkommende« (Sst.).

Denne så at sige alment demokratiske opfattelse, som jo også er forbundet med ønsket om historisk ytringsfrihed og en *alsidig* historisk belysning af fortiden, burde alle kunne være enige om. Niels Petersens vurderinger *kunne* kompletteres med en strukturel betragtning, som jeg har gjort i min bog, og som også Jens Engberg har fremført i en diskussion med Inger Dübeck under et symposium om retsopgøret på RUC d. 25. april i år, nemlig

den, at arkivadgangssystemet også er til for at beskytte *statens omdømme*. Det demokratiske samfund har måske ikke noget historisk legitimeringsbehov, men staten har det ret åbenbart. Problemet kommer særligt frem i forbindelse med historiske krisesituationer, og det er derfor, som Niels Petersen da også understreger, at besættelsestiden er »det vigtigste sensitive punkt i nutidens tilgængelighedsproblematik.« (s. 36)

IV

Til sidst nødsages jeg til at tilbagevise Inger Dübecks påstand om, at jeg har opfundet og tillagt hende udsagn i »Politiken«, som hun hævder hun aldrig har fremsat. Sammenhængen er en diskussion i min bog af, hvorvidt problematikken omkring offentlige og private *edb-registre* har tilknytning til spørgsmålet om historisk aktindsigt, således som dette spørgsmål hidtil har stillet sig og vil stille sig i lang tid fremover. (Registrene er jo først opbygget i de sidste ca. 10 år, og der er jo ingen der går ind for, at der ikke skal være tilgængelighedsfrister til arkivmateriale, eksempelvis 20–25 år). Min pointe er, at spørgsmålet om personbeskyttelse og privatlivets fred har en anden karakter i forbindelse med moderne *edb*-massedata om de enkelte borgere end i traditionelle, »magtcentrerede« arkivoplysninger. Og at den forskning der evt. kan blive tale om på basis af *edb*-registrene nødvendigvis vil have en helt anden karakter end forskning i eksempelvis politisk og administrativ historie, som hidtidige arkivadgangsansøgninger hovedsagelig har taget sigte på. I de sidstnævnte tilfælde er personoplysninger vævet sammen med politiske og administrative strukturer og processer (i hvert fald som hovedregel) og ikke med den enkelte borgers daglige levevis, adfærdsmønstre, sundhedstilstand o. lign., sådan som der er tale om med de næsten 1.000 forskellige *edb*-registre, hver eneste dansker allerede i dag er optaget i. I en »samkøring« af disse data-arkiver ligger der enorme repressions- og manipulationsmuligheder over for befolkningen, følger jeg til (s. 11).

Dübeck får nu på sin karakteristiske måde

dette til, at jeg ønsker, »at historisk kildemateriale, som skabes på *edb*-medier, bør slettes så hurtigt som muligt.« (s. 290) Det har jeg ikke skrevet et ord om, jeg ønsker også dette materiale bevaret, men jeg er ud fra et demokratisk synspunkt bekymret for, hvad det i en given situation kan anvendes til både af myndigheder og af erhvervslivet. Jeg går ind for en ordentlig registerlovgivning, så en *mulig* manipulation ikke kan føres ud i livet – men om dette kan lade sig gøre er vel stadig et åbent spørgsmål. Jeg formoder, at Inger Dübeck nærer samme opfattelse, og dette har intet med senere forskningsmuligheder at gøre.

Forholdet er imidlertid det, at visse arkivfolk og nogle få historikere som f.eks. Kaarsted bruger bekymringen hos eksempelvis mig og andre venstreorienterede over registerproblemerne i nutiden til at »bevise«, at vi i virkeligheden slet ikke går ind for åbenhed og demokratiske forskningsmuligheder, vi skulle så at sige have én holdning til den politiske samtidshistorie og en anden til den sociale. Men dette er, som jeg skriver i min bog, en *forplumring af debatten*. Og så henviser jeg i note 2 på s. 55 til udsagn af Inger Dübeck og Tage Kaarsted i »Politiken«. Men her lyver jeg, ifølge Dübeck. »Af indlysende grunde savnes der henvisning til, hvilket nummer af Politiken, jeg skulle have udtalt mig i. For jeg har aldrig udtalt mig om disse spørgsmål i Politiken eller nogen anden avis« (s. 290). Påstanden gentages på næste side, så læseren må tro, at jeg er en bedrager. Da jeg efter aftale med tidsskriftet »Den jyske Historiker« skulle skrive min bog ret hurtigt, smuttede desværre et par enkelte data i noterne. Det beklager jeg, men til gengæld kan jeg oplyse dem her. Inger Dübeck kommenterede problematikken i en kommentar i »Politiken« d. 21. november 1982 under overskriften »Ugebladens nye jagtmarker«; kommentaren var iøvrigt forsynet med både navn, titel og fotografi, så jeg tillod mig at gå ud fra, at den var ægte. Tage Kaarsted, som jeg henviser til i samme note, kommer ind på forholdene i en artikel i »Politiken« d. 30. april 1983 under overskriften »Vil behandlersamfundet slette sporene efter sine fejl«. Note 59 på s. 61 i min bog henviser iøvrigt til »Dansk

arkivret« og kommentaren i »Politiken« – det skulle ikke være så svært at finde ud af.

I sin kommentar i »Politiken«, som iøvrigt er motiveret af, at ugebladene »Billed Bladet« og »Se og Hør« har generet Inger Dübeck og hendes familie – hvilket vi kan enes om er forkasteligt, og det er helt berettiget, at Inger Dübeck tager private problemer op i et offentligt forum – skriver hun, nærmest en passant: »Journalister fra ovennævnte blade ses ofte i frontlinien, når det gælder om at kræve straffelovgivningens beskyttelse af privatlivets fred for den person, hvis adresse og personnummer er blevet optaget i et offentligt edb-register. Så snart det derimod drejer sig om at sælge andres privatliv i journalistens eget ugeblad, glemmer han straffeloven og henholder sig nu kun til grundlovens regel om ytringsfrihed. Ingen kan tilsyneladende hindre en ugebladsjournalist i at hænge hvem som helst – levende eller død – ud, hvis han/hun p.t. er en god »story««.

Den implicite forargelse i det sidste udsagn har Dübeck så evigt ret i, noget tilsvarende har jeg og min daværende familie også erfaret i en barsk verden for 30–40 år siden. Men det er første del af teksten, der er arkivmæssigt relevant. Man kan vist tillade sig at erstatte journalister fra »Billed Bladet« og »Se og Hør«, som skulle stå i frontlinien i kritikken af edb-registrene (Sic!), med kritikerne af skævheden i hele offentlighedsproblematikken. Jeg mener ikke det kan læses på anden måde, og slet ikke, når man iøvrigt kender Inger Dübecks produktion omkring arkivret. Og som sådan indgår det i en forvridding af hele debatten, hvor en argumentation som ovennævnte kastes i hovedet på folk, lige så snart de kritiserer statsmagten for at værne for meget om de samtidshistoriske arkiver og tage for lidt hensyn til offentligheden og den demokratiske debat. Det er *nøjagtigt samme argumentationsmåde* Inger Dübeck bruger i polemikken mod min bog, selvom hun ikke på nogen måde kan eftervise, at jeg skulle være tilhænger af sletning af edb-op-

lysninger, som senere kan fortælle væsentlige ting om folks levevilkår og samfundsmønstret i det hele taget i vor tid. Hele spørgsmålet om massedata er jo kun ved *begyndelsen* til en forskningsmæssig diskussion, men under alle omstændigheder udelukker denne diskussion ikke, at det »klassiske« arkivadgangsspørgsmål tages op til en gennemgribende reform.

Inger Dübeck er jo sammen med rigsarkivaren ved at udarbejde forslag til en ny arkivlov. På grundlag af hendes sidste udfald vil jeg tillade mig at konkludere, at det ud fra et historisk forsknings- og formidlingssynspunkt forekommer alt andet end betryggende.

Ning de Coninck-Smith: Joakim Larsens skolehistorie genudsendt

I 1984 udkom på Unge Pædagogers Forlag et genoptryk af Joakim Larsens klassiske trebinds værk om den danske skoles historie (1536–1784) (bind I), 1784–1818 (bind II) og 1818–1898 (bind III). Bøgerne er redigeret af Chresten Kruchov, Kirsten Larsen, Ellen Nørgaard og Grethe Persson og der er tale om et fotografisk genoptryk af originaludgaverne, der blev udgivet i årene 1893, 1899 og 1916 forsynet med en mindre indledning skrevet af udgiverne. Heri fortælles ganske kort på baggrund af Joakim Larsens egne erindringer¹ om hans liv og skolepolitiske virke, om hans skolebogsforfatterskab og om hvordan hans skolehistoriske arbejder blev til.

Genudgivelsen skal afsluttes med et »fjerde-bind«, indeholdende en samling af nye analyser af forskellige sider af folkeskolens historie. Dette bind forventes udgivet i løbet af foråret 1985.

Joakim Larsen (1846–1920) var uddannet folkeskolelærer og blev i 1885 skoledirektør for Frederiksberg Skolevæsen. I 1893 blev han medlem af Danmarks Lærereforenings besty-

1. Joakim Larsens Livserindringer del 1–4 efter hans egenhændige optegnelser. Udgivet af R. C. Mortensen. Særtryk af Jonstrupbogen bind 7 (Kbh. 1929), bind 8 (Kbh. 1930), bind 9 (Kbh. 1932) og bind 17 (Kbh. 1940).